

Dziurlikowska, Agnieszka

Działalność Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN w roku 1976

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/3, 673-677

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZAKŁAD HISTORII NAUKI, OŚWIATY I TECHNIKI

DZIAŁALNOŚĆ ZAKŁADU HISTORII NAUKI, OŚWIATY I TECHNIKI PAN W ROKU 1976

W roku sprawozdawczym, pierwszym roku pracy nad realizacją nowych zadań naukowych, badania koncentrowały się wokół koordynowanego przez Zakład problemu międzyresortowego III.11 — *Nauka i oświata w dziejach Polski jako czynnik postępu społecznego, gospodarczego i kulturalnego*.

Plan koordynacyjny na lata 1976—1980 obejmuje trzy grupy tematyczne: 1) *Dzieje nauki polskiej ze szczególnym uwzględnieniem nauki nowożytnej oraz jej roli w upowszechnianiu oświaty i myśli technicznej*; 2) *Dzieje edukacji narodowej jako warunku postępu nauki i jako czynnika kształtowania i rozwoju świadomości narodowej*; 3) *Najważniejsze osiągnięcia badawcze uczonych polskich i ich oddziaływanie w nauce światowej*. Każda z wymienionych grup została następnie podzielona na tematy, którymi kierują pracownicy Zakładu, a poszczególne zadania są realizowane zarówno przez jego pracowników, jak i współpracowników.

W okresie, poprzedzającym opracowanie planu, Zakład nawiązał kontakty z wyższymi uczelniami, towarzystwami naukowymi i innymi placówkami naukowymi, które miały na celu zawarcie umów na realizację zadań zgodnych z założeniami planu. W wyniku licznych uzgodnień natury zarówno formalnej, jak i merytorycznej, sfinalizowano do chwili obecnej umowy z Instytutem Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego oraz Instytutem Odlewnictwa w Krakowie.

Podstawowe wyniki badawcze roku 1976

Zadania badawcze — przewidziane do realizacji w roku 1976 — opracowywane były w trzech grupach tematycznych przewidzianych do realizacji w pierwszym roku planu koordynacyjnego. Ponadto kontynuowano realizację zadań programu zawartego w planach minionego pięciolecia, kiedy realizowano program planu koordynacyjnego PAN-38 (zadania przewidziane podówczas dla Zakładu Historii Nauki i Techniki) i PAN-36 (zadania przewidziane dla Pracowni Dziejów Oświaty).

W ramach **pierwszej grupy** realizowano w okresie sprawozdawczym następujące tematy: 1) *Historia nauki polskiej XIX i XX wieku* (kierownik: prof. Bogdan Suchodolski); 2) *Historia wybranych dyscyplin* — opracowania syntetyczne (kierownik: doc. Irena Stasiewicz-Jasiukowa); 3) *Dzieje nauczania historii nauki i techniki*

(kierownik: doc. Irena Stasiewicz-Jasiukowa); 4) *Dzieło Mikołaja Kopernika i jego społeczne znaczenie. Podstawy formowania się środowiska naukowego epoki Kopernika* (kierownik: prof. Paweł Czartoryski); 5) *Wybrane zagadnienia związków nauki polskiej z nauką europejską — do końca XVI wieku* (kierownik: dr Małgorzata Frankowska-Terlecka); 6) *Zdobyte nauki polskiego Oświecenia na tle rozwoju nowożytnej nauki europejskiej* (kierownik: doc. Irena Stasiewicz-Jasiukowa); 7) *Problemy interdyscyplinarne i metodologiczne historii nauki* (kierownik: prof. Waldemar Voisé); 8) *Historia organizacji nowożytnej nauki polskiej* (kierownik: dr Bohdan Jaczewski); 9) *Główne kierunki badawcze i szkoły w naukach matematyczno-fizycznych XIX i XX wieku* (kierownik: prof. Jerzy Dobrzycki); 10) *Dzieje badania zasobów przyrodniczych ziem polskich w XIX i XX wieku* (kierownik: prof. Józef Babicz); 11) *Wybrane zagadnienia z dziejów medycyny i farmacji* (kierownik: prof. Józef Babicz); 12) *Historia wybranych gałęzi techniki polskiej* (kierownik: prof. Józef Babicz); 13) *Studia nad staropolską techniką hutniczą* (kierownik: prof. Józef Babicz); 14) *Historia prasy technicznej w Polsce* (kierownik: dr Eugeniusz Tomaszewski).

Program podjęty na początku 1976 r. przewidywał kontynuację zadań uprzednio rozpoczętych, a także realizację nowych, których zakończenie przewidziane jest w latach następnych. W roku sprawozdawczym ukończono prace redakcyjne nad II tomem *Dzieł wszystkich Mikołaja Kopernika* w wersji angielskiej; Zofia Wardęska ukończyła pracę redakcyjną dokumentacji imprez Roku Kopernikowskiego, mającą ukazać się w języku angielskim pt. *Copernican Festive Quincentennial—One Year After*; Jerzy Drewnowski zakończył pracę *Mikołaj Kopernik w świetle korespondencji*; Anna Słomczyńska — *Krakowskie komentarze z XV wieku do „Ekonomiki” Arystotelesa*; Bohdan Jaczewski rozprawę pt. *Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918—1939*; Waldemar Rolbiecki — *Akademie włoskie w latach 1464—1667. Początek towarzystw naukowych jako typu instytucji*; Bolesław Orłowski — monografię: *Działalność techniczna i popularyzatorska Antoniego Krauzo*. Ponadto przygotowano do druku pod redakcją Józefa Babicza, Heleny Ostromeckiej i Aleksandra Piwonii materiały sesji poświęconej J. Jonstonowi; Witold Armon (współpracownik) przekazał do wydawnictwa pracę *Polscy badacze Jakutów*; Tomasz Gwardak (współpracownik) — *Polskie piśmiennictwo kartograficzne (1650—1939)*; Kazimierz Kubik (współpracownik) przekazał do Zakładu rozprawę *Dokształcanie i doskonalenie kadr w gospodarce morskiej (1945—1975)*.

Druga grupa tematyczna — *Dzieje edukacji narodowej jako warunku postępu nauki i jako czynnika kształtowania i rozwoju świadomości narodowej* — obejmowała tematy: 1) *Szkolnictwo okresu staropolskiego* (kierownik: doc. Tadeusz Bieńkowski), 2) *Komisja Edukacji Narodowej jako czynnik rozwoju oświaty i nauki* (kierownik: prof. Józef Miąso), 3) *Polityka oświatowa państw zaborczych na ziemiach polskich* (kierownik: prof. Józef Miąso), 4) *Rola oświaty dorosłych w kształtowaniu świadomości społeczeństwa na przelomie XIX i XX wieku* (kierownik: prof. Józef Miąso), 5) *Rola nauczycieli w rozwoju oświaty i kultury od XVIII do XX wieku* (kierownik: doc. Stanisław Mauersberg), 6) *Reformy oświatowe, szkolnictwo, oświata pozaszkolna i popularyzacja nauki w XX wieku* (kierownik: doc. Stanisław Mauersberg), 7) *Tajna oświata i nauka w latach okupacji 1939—1944* (kierownik: prof. Józef Miąso), 8) *Szkolnictwo wyższe, kształcenie i wychowanie dorosłych oraz upowszechnianie nauki w Polsce Ludowej* (kierownik: doc. Stanisław Mauersberg).

W omawianym okresie zostało przygotowane przez Kalinę Bartnicką i Bożennę Michalik wydawnictwo źródłowe, które ukaże się w serii „Archiwum z Dziejów Oświaty” pt. *Korespondencja w sprawach szkolnych Ignacego Potockiego*; natomiast Tadeusz Bieńkowski przygotował do druku tom *Komeński a współczesność*

zawierający referaty wygłoszone na Konferencji polsko-czechosłowackiej (11—12 IX 1975). Odnotowania także wymaga fakt ukazania się na półkach księgarskich trzech tomów *Pism wybranych* Łukasza Kurdybacy (Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne) w opracowaniu i ze wstępem Józefa Miąso.

Trzecia grupa tematyczna — *Wkład uczonych polskich w rozwój nowożytnej nauki i myśli technicznej* — obejmuje trzy tematy: 1) *Polskie środowisko naukowe za granicą* (kierownik: prof. Józef Miąso), 2) *Środowisko inżynierów polskich na emigracji w XIX wieku* (kierownik: prof. Józef Miąso), 3) *Najważniejsze osiągnięcia badawcze uczonych polskich i ich oddziaływanie w nauce światowej* (kierownik: prof. Jerzy Dobrzycki i doc. Tadeusz Kowalik).

W ramach tej grupy przekazano do wydawnictwa VI tom *Dzieł Oskara Langego* (Teoria programowania), natomiast Jerzy Osiatyński ukończył prace redakcyjne nad I tomem *Dzieł* Michała Kaleckiego.

W grupie prac własnych placówki z większych zadań należy wymienić ukończoną pracę *Najnowsza historia ekonomicznej doktryny neomarginalistycznej* — Jerzego Osiatyńskiego oraz edycję pism Zygmunta Glogera — przygotowaną przez Halinę Horodyską.

Poza wzmiankowanymi publikacjami książkowymi pracownicy Zakładu ogłosili wiele artykułów i rozpraw w periodykach naukowych (zarówno polskich, jak i zagranicznych), a także recenzji i przekładów.

Zadania badawcze realizowane są w poszczególnych Pracowniach: I — *Dziejów Oświaty*; II — *Historii Nauk Społecznych*; III — *Historii Nauk Przyrodniczych i Technicznych*; IV — *Historia Nauk Ścisłych*; V — *Badań Kopernikańskich*; VI — *Historii Organizacji Nauki*. Działalność Pracowni koncentruje się na ogół wokół jednego lub kilku tematów; bywa jednak i tak, że tematy o charakterze interdyscyplinarnym skupiają członków kilku Pracowni, którzy albo cały swój czas pracy przeznaczają na realizację jednego zadania w danym temacie, albo dzielą swój czas między kilka tematów — wykonując więcej niż jedno zadanie.

Współpraca naukowa z zagranicą

Współpraca naukowa z zagranicą obejmowała następujące formy: prowadzone zgodnie z porozumieniami dwustronnymi prace badawcze; staże naukowe; narady konsultacyjne; współdziałanie w konferencjach i sympozjach; uczestnictwo w pracach międzynarodowych organizacji naukowych.

Zgodnie z założeniami porozumienia między PAN a AN ZSRR współpraca naukowa rozwijać się ma głównie w dziedzinie historii polsko-rosyjskich i polsko-radzieckich związków naukowych. W Moskwie i Leningradzie zbierano materiały, dotyczące stosunków naukowych polsko-rosyjskich ze szczególnym zwróceniem uwagi na polskie organizacje naukowe w Petersburgu i Moskwie w latach 1905—1918; w Polsce zaś gromadzono materiały na temat polsko-ukraińskiej współpracy naukowej — szczególnie w zakresie nauk matematycznych.

W marcu podpisano w Warszawie plan współpracy między „Kwartalnikiem Historii Nauki i Techniki” a „Woprosami Istории Jestiestwoznaniija i Tiechniki”; odbyły się też spotkania konsultacyjne w Moskwie i Warszawie.

Ponadto prowadzono prace przygotowawcze związane z planowanym na rok 1978 III Polsko-Radzieckim Sympozjum na temat dziejów badań polarnych.

W marcu 1976 r. (Warszawa) podpisano plan roboczy współpracy między Zakładem a Instytutem Historii Przyrodznawstwa i Techniki w zakresie historii nauki.

W ramach współpracy między PAN a ČSAV podpisano plan badań prowadzonych przez Zakład Historii Nauki, Oświaty i Techniki oraz przez Instytut Pedagogiczny im. A. Komeńskiego w dziedzinie recepcji myśli Komeńskiego; podpisano także plan współpracy z Instytutem Historii ČSAV w zakresie badań nad dziejami nauczania historii nauki i techniki w Polsce i Czechosłowacji. W okresie sprawozdawczym przeprowadzono wstępne kwerendy materiałów źródłowych w bibliotekach i archiwach polskich i czechosłowackich.

W marcu podpisano protokół, uściślający kierunki współdziałania „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” i periodyku „Dějiny Věd a Techniky”; odbyły się też spotkania konsultacyjne.

Porozumienie zawarte między PAN a AN NRD przewiduje badania prowadzone w zakresie historii i organizacji nauki. W roku 1976 zapoczątkowano kwerendy materiałów źródłowych w Polsce — przez stronę niemiecką i w NRD (Greifswald) — przez stronę polską.

Do porozumienia, jakie ma być zawarte między PAN a Akademią Brytyjską, Zakład zgłosił następującą problematykę: 1) *Związki naukowe polsko-brytyjskie w XVII i XVIII wieku*, 2) *Działalność uczonych polskich w brytyjskim życiu naukowym XIX i XX wieku*, 3) *Brytyjska oświata pozaszkolna w XIX i XX wieku i jej wpływ na formy oświaty dla dorosłych w Polsce*. W celu uściślenia tematyki i form tej współpracy przeprowadzono w Zakładzie rozmowy z przedstawicielem Uniwersytetu w Leicesterze (prof. B. Simon).

W ramach porozumienia zawartego między Polską Akademią Nauk a Włoską Radą Badań Naukowych (Congiglio Nazionale delle Ricerche) Zakład podjął współpracę naukową z Centro di Studio sulla Storia della Tecnica in Italia dal Secolo X w Genui. Przedmiotem współpracy ma być rozwój systemów technicznych i cywilizacji w XIX i XX wieku.

Dzieło Mikołaja Kopernika, recepcja jego myśli, a także edycja *Opera omnia* są przedmiotem współpracy z placówkami naukowymi w RFN (Deutsche Copernicus-Forschungsstelle w Monachium), we Francji (Centre National de la Recherche Scientifique) i w Stanach Zjednoczonych (The City University of New York).

W roku sprawozdawczym ze stypendium Rządu Francuskiego korzystał dr Bohdan Jaczewski, który prowadził we Francji badania dotyczące kontaktów naukowych polsko-francuskich oraz gromadził uzupełniające materiały na temat polityki naukowej państwa polskiego w latach 1918—1939.

W międzynarodowych imprezach naukowych uczestniczyli następujący pracownicy Zakładu: prof. Józef Babicz i dr Zbigniew Rzepa — XIII Międzynarodowy Kongres Geograficzny w Moskwie i Leningradzie; prof. Józef Miąso i doc. Irena Stasiewicz-Jasiukowa — konferencja dyrektorów i redaktorów naczynych z instytutów historii nauki i techniki oraz przewodniczących komitetów historii nauki i techniki w krajach socjalistycznych; prof. Paweł Czartoryski, prof. Józef Babicz i dr Grażyna Rosińska — sympozjum w Wiedniu z okazji 500-lecia śmierci J. Regiomontanus; prof. Waldemar Voisé — III Konferencja Badań nad Czasem w Alpbach (Austria).

Natomiast Zakład przyjmował następujących pracowników nauki: dr L. C. Arboleda (Uniwersytet Valle, Kolumbia), który zakończył roczny staż w ramach programu stypendialnego Polska-UNESCO, prowadził studia uzupełniające w zakresie metodologii historii nauki i historii matematyki; dr Tsuneishi (Uniwersytet w Nagasaki) rozpoczął w ostatnim kwartale roczny staż (w ramach współpracy między PAN a Japońskim Towarzystwem Popierania Nauki) — prowadząc studia nad XIX-wiecznymi problemami fizyki w Europie; dr J. A. Matwiiszyn (Instytut Matematyki Ukraińskiej Akademii Nauk w Kijowie), który przebywał 3 miesiące w ramach wymiany bezdewizowej, zbierał materiały do opracowania polsko-ukraińskich stosunków naukowych.

Kształcenie kadr

Rada Naukowa Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Techniki nadała w roku 1976 dwa stopnie doktora habilitowanego i dwa stopnie doktora. Stopień doktora habilitowanego uzyskały: dr Zofia Wardeska — przedstawiając Radzie Naukowej pracę *Teoria heliocentryczna w interpretacji teologów XVI wieku* oraz dr Małgorzata Frankowska-Terlecka na podstawie rozprawy *Idea jedności nauki w XII i XIII wieku*. Stopnie doktorskie nadano mgr Jerzemu Drewnowskiemu za pracę: *Mikołaj Kopernik w świetle korespondencji* oraz mgr Annie Słomczyńskiej za pracę: *Krakowskie komentarze z XV wieku do »Ekonomiki« Arystotelesa*.

Działalność dydaktyczna

Wzorem lat ubiegłych pracownicy Zakładu prowadzili zajęcia dydaktyczne zarówno w warszawskich wyższych uczelniach, jak i poza Warszawą. Różnego typu zajęcia prowadziło 16 osób (w tym 8 samodzielnych pracowników nauki) m.in. na Uniwersytecie Warszawskim, w Wyższej Szkole Pedagogiki Specjalnej, na Uniwersytecie Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie, na Akademii Medycznej we Wrocławiu oraz Wyższej Szkole Rolniczej w Olsztynie.

Agneszka Dziurlikowska

Publikacje książkowe i wydawnictwa ciągłe

W roku 1976 Zakład Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN opublikował 15 pozycji książkowych i 3 wydawnictwa ciągłe o łącznej objętości 448 arkuszy wydawniczych.

W serii „Monografie z Dziejów Nauki i Techniki” ukazały się w wydawnictwie Ossolineum następujące pozycje: Tom CII — Praca zbiorowa pod redakcją Józefa Babicza, Wandy Grębeckiej i Stefana Ingłota: *Krzysztof Kluk — przyrodnik i pisarz rolniczy*. Gdańsk 1976. (37 ark. wyd.). Książka stanowi najpełniejszą — w stosunku do dotychczasowych prac — monografię o wkładzie naukowym Kluka do nauki i kultury polskiej. Tom CIII — Praca zbiorowa pod redakcją Józefa Babicza i Antoniego Kuczyńskiego: *Historia kontaktów polsko-rosyjskich w dziedzinie etnografii*. Gdańsk 1976 (19 ark. wyd.). Jest to zbiór materiałów z odbytej we Wrocławiu w 1973 r. konferencji na temat udziału podróżników polskich w badaniach Syberii i ich wkładu do poznania ludów tego kraju. Tom CV — Henryka Hołda-Różewicz: *Ludwik Krzywicki jako teoretyk społeczeństw pierwotnych*. Gdańsk 1976 (13 ark. wyd.). Monografia stanowi studium z historii nauk społecznych (socjologia, etnografia, antropologia) przełomu XIX i XX w. Tom CVI — Artur Dziak: *Zarys dziejów ortopedii polskiej*. Gdańsk 1976 (22 ark. wyd.). Monografia obejmuje okres od Średniowiecza do czasów najnowszych. Tom CVIII — Małgorzata Frankowska-Terlecka: *Idea jedności nauki w XII i XIII wieku*. Gdańsk 1976 (13 ark. wyd.). Praca omawia kształtowanie się idei jedności nauki w Średniowieczu, opartej na uniwersalizmie metodologicznym. Tom CIX — Praca zbiorowa pod redakcją Jana Sulowskiego: *Studia z historii semiotyki*. III, *Semiotic-Historical Studies*. Wrocław 1976 (20 ark. wyd.). Jest to zbiór rozpraw w języku angielskim, francuskim i niemieckim o charakterze monograficznym, w których omawiane są ogólne zagadnienia z historii semiotyki.